

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАФТОГАЗОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Кузьмин В. М.

***Анотація.** Розглянуті особливості системного підходу управління сталим розвитком нафтогазових підприємств. Запропоновано систему економічних критеріїв оцінки сталого розвитку і окреслено їх застосування для ефективного управління нафтогазовими підприємствами*

***Ключові слова:** сталий розвиток, розвиток підприємства, критерії, індикатори, ефективність управління, нафтогазові підприємства.*

***Abstract.** The features of the system approach of the sustainable enterprise development management are considered. The criteria system of the sustainable development evaluation of the enterprise is offered and their application for effective enterprise operation is determined. The feature of the offered indicators of sustainable enterprise development is system formation of internal (in internal enterprise environment) and external (in external enterprise environment) results and efficiency parameters in economic, social and ecological spheres.*

The given criteria and indicators are interconnected, there are correlation dependences between them, i.e. it is possible to generate the system of dependences, first of all of integrated indicators from social and ecological indicators. For each enterprise this system will carry individual character, so the steady development will be defined both as unique set of meanings (values) of indicators, and their interdependence. The use of these indicators creates the necessary preconditions for effective management of sustainable enterprise development, as it becomes known in what spheres most effectively to direct resources for maintenance the maximal integrated effect and sustainable enterprise development.

The further researches are necessary are to direct on practical use of the offered system of indicators, definition of actual correlation dependences of indicators and formation optimum (behind the investment expenses) decisions in management of sustainable oil and gas enterprise development.

***Keywords:** sustainable development, development of the enterprise, criteria, indicators, effectiveness of management, oil and gas enterprises.*

Постановка проблеми. Процеси економічного зростання, які зумовлюють ріст рівня добробуту населення, приводять до ризиків і дисбалансів, як в природному середовищі, так і соціальній сфері. Сталий розвиток – на даний час одна з основних концепцій і ідеологій розвитку людства, яка формує ключові цілі і завдання світового співтовариства, є визначальною стратегією розвитку, направленою на збереження біосфери Землі і виживання людства. За останніх 10-15 років питання сталого розвитку

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ В НАФТОВІЙ І ГАЗОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

знайшли широке відображення як в теоретичних так і прикладних роботах, в яких обґрунтовуються головні напрямки і конкретні механізми переходу до сталого розвитку світової спільноти, країн, регіонів, міст. Питання сталого розвитку знайшло відображення і в національному законодавстві [1], і в фундаментальних наукових працях вітчизняних вчених [2]. Проте питання сталого розвитку на рівні суб'єктів господарювання – підприємств висвітлюються менш широко і вимагають більшої деталізації в сфері економічних критеріїв і показників сталого розвитку підприємств, зокрема в нафтогазовій галузі. Нафтогазові підприємства, крім вирішення важливих економічних проблем, відіграють важливу соціальну, бюджетну роль, крім того досить неоднозначною є екологічна складова функціонування підприємств. На порядок денний постало питання переходу до сталого розвитку вітчизняних нафтогазових підприємств. Дане питання актуалізується також інтеграційними процесами і посиленням відкритості національної економіки, що створює умови нівелювання тривалого монополізму вітчизняних нафтогазових компаній, необхідність відмови від концепції техногенного розвитку. Для прикладу, вітчизняні нафтогазові компанії не зуміли створити належної конкуренції провідним іноземним компаніям в конкурсах на розробку сланцевого газу на Олеській та Юзівській газових площах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження та сформованих висновків стали праці зарубіжних і вітчизняних теоретиків та практиків з питань сталого розвитку, зокрема Г. Брутланд, Т. Куна, О.Г.Білоруса, Б. М. Данилишина, З. В. Герасимчук, М.З. Згуровського, В. С. Міщенко, М.А. Хвесика. У їх дослідженнях висвітлено питання сталого розвитку суспільства, країн, регіонів, галузей економіки, впровадження сучасних механізмів та інструментів забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Дослідження проблем сталого розвитку підприємства, формування індикаторів сталого розвитку підприємства відображено в наукових працях: Є Гнітецького [2] (розглянуто особливості розвитку підприємств згідно із концепцією сталого розвитку), Т. Шимоханської [3] (розглянута триєдина концепція і критерії сталого розвитку), С.Єлецьких [4] (розглянуто формування механізмів сталого розвитку підприємства) та інших.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад та формування критеріїв оцінки сталого розвитку нафтогазових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. “Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби”[6] - одне з перших (1987 р.), найбільш узагальнене і змістовне визначення сталого розвитку. В національному законодавстві сформовано наступне визначення: “Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби

ЕКОНОМІКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва"[1]. Термін "сталий розвиток" є офіційним українським відповідником англійського терміну "*sustainable development*", дослівний переклад якого може бути "розвиток, що підтримується" (sustain – опора, підтримувати, витримувати), а за змістом його можна визначити, як всебічно збалансований, урівноважений, усталений розвиток.

Теоретики сталого розвитку вважають його найперспективнішою концепцією та ідеологією двадцять першого століття (навіть усього третього тисячоліття), яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, повинна витіснити усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

З позицій системності домінантною є триєдина концепція сталого розвитку [4], згідно якої сталий розвиток обумовлюється збалансованим (урівноваженим) розвитком соціальної, економічної та природної сфер (систем). Причому триєдина концепція в рівній мірі може зостосовуватись до глобальних, національних, регіональних, галузевих, територіальних, господарських систем (організацій і підприємств). Таким чином, можна вважати, що розвиток господарських систем (основою яких є підприємства) у сучасних умовах визначається спільним розвитком таких нероздільних сфер, як економіка, соціум та довкілля. Різні підходи існують також щодо визначення терміну "розвиток". З позиції синергетики В. П. Бранський формує таке визначення розвитку: "Розвиток є ріст ступеню синтезу порядку і хаосу, обумовлений прагненням до максимальної стійкості" [7]. Стійкість (сталість) господарської системи нижчого рівня (підприємства) визначається, як взаємодією власних підсистем "економіка-соціум-довкілля", так і взаємодією з аналогічними системами вищих рівнів. Якщо розвиток полягає в прагненні максимальної стійкості системи, то таку стійкість можна забезпечити при оптимальному поєднанні певної стійкості економічної, соціальної та природних систем, простіше урівноваженні розвитку цих систем. Таким чином, сталий розвиток підприємства, як суб'єкта економіки – це здатність підтримувати оптимальний рівень техніко-технологічних, організаційних, економічних, соціальних, екологічних показників у межах їх зони стійкості під впливом чинників зовнішнього й внутрішнього середовища.

Проте в ринковій економіці для оцінки сталого розвитку підприємства і його підсистем ("економіка-соціум-довкілля") і управління ними необхідно сформулювати відповідні економічні критерії і показники – індикатори сталого розвитку.

Здебільшого базовий набір індикаторів сталого розвитку (наприклад Комісією ООН з сталого розвитку) поділяють на чотири основні групи:

соціальні (індикатори соціальних аспектів сталого розвитку);

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ В НАФТОВІЙ І ГАЗОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЕКОНОМІКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

економічні (індикатори економічних аспектів сталого розвитку);
екологічні (індикатори екологічних аспектів сталого розвитку);
інституційні (індикатори інституціональних аспектів сталого розвитку).

Даний підхід доцільно застосувати і для формування індикаторів сталого розвитку підприємства. Він також відображає триєдину концепцію сталого розвитку, згідно з якою, як уже відмічено, необхідно виділити три групи критеріїв: економічні, соціальні і екологічні.

Особливістю запропонованих критеріїв сталого розвитку підприємств є:

мінімізація кількості індикаторів за двома критеріями: основний результат в економічному вимірі і ефективність; як відношення позитивного результату до відповідних витрат; мінімізація кількості критеріїв обумовлює більш просте і ефективне управління при їх використанні;

індикатори формуються для внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, оскільки стійкість складних систем обумовлюється взаємодією чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Конкретизуємо критерії та індикатори.

Індикатори економічної підсистеми:

внутрішні: результат – обсяги виробництва та їх динаміка;

ефективність – рентабельність продукції та її динаміка;

зовнішні : результат – обсяги зовнішніх інвестицій (участь у капіталі, акції інших підприємств тощо) та їх динаміка;

ефективність – рентабельність зовнішніх інвестицій та її динаміка.

Соціальні індикатори:

внутрішні: результат – рівень заробітної плати працівників та її динаміка;

ефективність – продуктивність праці та її динаміка;

зовнішні: результат – обсяги зовнішніх соціальних інвестицій (соціальні проекти: освіта, охорона здоров'я, дитинство тощо та соціальне партнерство: співпраця з громадськими організаціями) та їх динаміка;

ефективність – відношення обсягів соціального замовлення до загальних обсягів зовнішніх соціальних інвестицій (в динаміці); соціальне замовлення – визначені соціальні стратегічні пріоритети відповідної території та/або невідкладні соціальні проблеми;

Екологічні індикатори:

внутрішні: результат – екологічні інвестиції у внутрішні виробничо-господарські процеси та їх динаміка;

ефективність – рівень зниження викидів і відходів, зниження енергоспоживання, рівень використання альтернативних (чистих) джерел енергії та динаміка;

зовнішні: результат – обсяги зовнішніх екологічних інвестицій (екологічні проекти: зменшення забруднення вод, повітря, ґрунтів, збереження біорізноманітності, екологічна освіта тощо та екологічне партнерство: співпраця з громадськими організаціями) та їх динаміка;

ЕКОНОМІКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

ефективність – відношення обсягів екологічного замовлення до загальних обсягів зовнішніх екологічних інвестицій та його динаміка; екологічне замовлення – визначені екологічні стратегічні пріоритети відповідної території та/або невідкладні екологічні проблеми;

Інтегральні (інституційні) індикатори

результат – ринкова вартість підприємства та її динаміка;

ефективність – відношення ринкової вартості підприємства до суми всіх зовнішніх і внутрішніх інвестицій та його динаміка.

Приведені критерії та індикатори взаємопов'язані, між ними існують кореляційні залежності, тобто можна сформулювати систему залежностей, насамперед інтегральних індикаторів від соціальних та екологічних індикаторів. Для кожного підприємства ця система носитиме індивідуальний характер, відповідно сталий розвиток визначатиметься, як унікальною сукупністю (множиною) значень індикаторів, так і їх взаємозалежностями. Використання цих індикаторів повинно створити необхідні передумови для ефективного управління сталим розвитком підприємства, так як стає відомо у які сфери найбільш ефективно направляти ресурси для забезпечення максимального інтегрального ефекту і сталого розвитку підприємства. Для більшості нафтогазових українських підприємств суттєвою проблемою може стати невизначеність ринкової вартості, оскільки їх акції не котуються на фондових біржах. Проте, по-перше, вітчизняні нафтогазові компанії для розвитку в сучасних ринкових умовах повинні пройти лістинг на провідних фондових біржах, по-друге, показники ринкової вартості нафтогазових компаній (особливо європейських) не суттєво відрізняються від балансової вартості активів, тому за відсутності показника ринкової капіталізації можна використати показник вартості активів.

Підприємства, які активно управляють сталим розвитком, реалізують можливості, щоб знайти і створити додаткові цінності (збільшити ринкову вартість) для себе і всіх зацікавлених сторін. За даними вітчизняних і закордонних фахівців ріст капіталізації бізнесу в значній мірі (до 30 %) пов'язаний з такими нематеріальними активами, як бренд, імідж і репутація компанії. Але ці чинники самим безпосереднім чином визначаються соціальною поведінкою бізнесу, позиціонуванням бізнесу не тільки в ринковому середовищі, але й у соціумі загалом. Одна з місій сучасного бізнесу - самої активної, мобільної частини суспільства, найбільше чітко й виразно представляти не тільки власні інтереси, але й пріоритети розвитку територіальної громади, країни, тобто не тільки й не стільки чисто економічний ріст, скільки створення реального співтовариства соціально відповідальних працівників підприємства і членів громади, як основи сталого розвитку підприємства, територіальної громади, країни.

Висновки з проведеного дослідження. У статті розглянуто системний підхід до формування економічних критеріїв та індикаторів сталого розвитку нафтогазових підприємств, особливістю яких є системне формування внутрішніх і зовнішніх економічних результатів і показників ефективності в економічній, соціальній та екологічній сферах. Системне застосування цих

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ В НАФТОВІЙ І ГАЗОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЕКОНОМІКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

індикаторів створює необхідні передумови для ефективного управління сталим розвитком нафтогазового підприємства.

Подальші дослідження необхідно направити на практичне використання запропонованої системи індикаторів, визначення фактичних кореляційних залежностей індикаторів та формування оптимальних (за інвестиційними витратами) рішень з управління сталим розвитком нафтогазових підприємств.

Література

1. Закон України «Про Основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. - №2818-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
3. Гнітецький Є. Інноваційний розвиток підприємства згідно з концепцією сталого розвитку / Євген Гнітецький // Економічний аналіз, - 2011. - Випуск 9. Частина 2. – С. 111-114.
4. Шимоханская Т. В. Управленческий инструментарий устойчивого развития предприятия / Т. В. Шимоханская // Вопросы экономики и права, - 2011. – № 3. – С.281-288
5. Елецких С. Я. Характеристика этапов процесса управления устойчивым развитием / С. Елецких // Экономика Крыма. – 2011.- № 1 (34). – С. 29-36.
6. Brundtland H. Our Common Future / H. Brundtland / Oxford University Press for World Commission on Environment and Development, Oxford, 1987. – 400 p.
7. Бранский В. П. Теоретические основы социальной синергетики / В. Бранский // Петербургская социология, 1997 , № 1.- С. 148-179.

*Рекомендовано до друку
доктором екон. наук, професором Витвицьким Я. С.*

УДК 330.15:502.13:622.32

УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННИМ ІНВЕСТУВАННЯМ НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Витвицький Я. С., Гавадзин Н. О.

Анотація. Управління природоохоронною діяльністю на рівні підприємства має здійснюватися на основі загальноцивілізаційної, державної та муніципальної природоохоронної політики. Усі положення щодо розвитку підприємства і удосконалення природоохоронної політики відображаються у стратегії, яка сформована на основі методів і функцій

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ В НАФТОВІЙ І ГАЗОВІЙ ПРОМИСЛОВІСТІ